

<https://doi.org/10.70728/c.series.ped.v08.i09.104>

BO‘LAJAK PEDAGOGLARNI O‘QUV TARBIYAVIY FAOLIYATGA TAYYORLASHNING IJTIMOIIY PEDAGOGIK OMILLARI

Tillaboyeva Havasxon Zohidjon qizi

Qo‘qon davlat universiteti tayanch doktoranti

xavasxontillaboyeva1@gmail.com

ORCID: 0009-0004-6871-2087

Annotatsiya Maqolaning maqsadi bo‘lajak pedagoglarni o‘quv-tarbiyaviy faoliyatga tayyorlashga daxldor ijtimoiy-pedagogik omillarni tizimlashtirish va ularni “Tarbiya fanini o‘qitish metodikasi” uchun tashkiliy vazifalarga aylantirishdan iborat. Tadqiqot normativ hujjat, xalqaro tahliliy nashrlar va pedagog tayyorlashga oid ilmiy yondashuvlarning maqsadli konseptual tahliliga asoslandi. Natijada omil, pedagogik shart va talaba faoliyati natijasi farqlandi; universitet–maktab hamkorligi, mentorlik, oila–mahalla bilan muloqot va resurslardan foydalanish imkoniyatini qamrab oluvchi tahliliy matritsa tuzildi. Hamkorlik sifatini umumiy hujjatlar soni bilan emas, kelishilgan vazifaning bajarilishi va undan olingan qayta aloqa bilan kuzatish taklif etildi. Muhokamada omillar ta’sirini baholash chegaralari hamda mahalliy sharoitga moslashtirish masalalari yoritildi. Xulosa sifatida tayyorgarlikni tashkil etishda tomonlarning vazifasi, talaba uchun mavjud imkoniyat va qayta aloqa tartibini birgalikda belgilash zarurligi asoslandi. Takliflar nazariy xususiyatga ega va empirik tekshirishni talab qiladi.

Kalit so‘zlar: bo‘lajak pedagog, ijtimoiy-pedagogik omil, Tarbiya, universitet–maktab hamkorligi, mentorlik, pedagogik amaliyot, ta’lim muhiti.

Аннотация Цель статьи — систематизировать социально-педагогические факторы подготовки будущих педагогов к учебно-воспитательной деятельности и определить их организационное значение для курса методики преподавания предмета «Тарбия». Использован целенаправленный концептуальный анализ нормативного документа, международных аналитических публикаций и подходов к подготовке педагогов. Разграничены фактор, педагогическое условие и результат деятельности студента. Предложена матрица, включающая сотрудничество университета и школы, наставничество, взаимодействие с семьёй и местным сообществом, доступность ресурсов. Качество сотрудничества предлагается рассматривать через выполнение согласованных задач и обратную связь. Обсуждаются ограничения оценки влияния факторов и адаптация к местному контексту. Сделан вывод о необходимости совместно определять обязанности участников, возможности студента и порядок обратной связи. Предложения носят теоретический характер и требуют эмпирической проверки.

Ключевые слова: будущий педагог, социально-педагогический фактор, сотрудничество университета и школы, наставничество, педагогическая практика.

Abstract This article aims to systematise the social and educational factors relevant to preservice teachers' preparation for educational work and translate them into organisational tasks for the methodology course on the Tarbiya subject. A purposive conceptual analysis draws on a national regulatory document, international analytical publications and approaches to teacher preparation. The findings distinguish contextual factors, pedagogical conditions and student outcomes. An analytical matrix covers university–school partnerships, mentoring, communication with families and local communities, and access to resources. Partnership quality is considered through the completion of agreed tasks and feedback rather than the number of formal agreements. The discussion addresses limits to assessing influence and the need for contextual adaptation. Preparation should align participants' responsibilities, students' opportunities and feedback procedures. The proposals are theoretical and require empirical testing.

Keywords: preservice teachers, social and educational factors, university–school partnership, mentoring, teaching practice, learning environment.

KIRISH

Bo‘lajak pedagogning o‘quv-tarbiyaviy faoliyatga tayyorgarligi universitet auditoriyasida olgan bilimlari bilan birga, bu bilimlarni ishlatish imkonini beradigan muhitga ham bog‘liq masaladir. Bir xil metodika kursini o‘qigan talabalar amaliyotda turlicha sharoitga duch kelishi mumkin: biriga murabbiy muntazam maslahat beradi, boshqasiga esa faqat yakuniy hujjatlarni to‘ldirish talabi qo‘yiladi. Mazkur farqni faqat talabaning motivatsiyasi bilan izohlash tayyorgarlikning tashkiliy tomonini e‘tibordan chetda qoldiradi. Shuning uchun talaba natijasi bilan uning faoliyat yuritish sharoitini alohida tahlil qilish zarur.

“Tarbiya” fanining umumiy o‘rta ta’limga bosqichma-bosqich joriy etilishi haqidagi 422-son qaror mazkur fan konsepsiyasi va uni o‘qitishga tayyorlash masalalarini milliy ta’lim kontekstiga kiritadi [1]. Tarbiyaviy vazifa o‘quvchilarning kundalik munosabatlari, oilaviy tajribasi va mahalliy muhit bilan tutashadi. Bo‘lajak pedagog esa shu munosabatlarni tushunish, tegishli ma’lumotni ehtiyotkorlik bilan olish va o‘z vakolati doirasida hamkorlik qilishga tayyorlanishi kerak. Demak, metodika kursi bilan pedagogik amaliyot orasidagi aloqa mazmuniy hamda tashkiliy jihatdan aniqlashtirilishi lozim.

Tadqiqot maqsadi ijtimoiy-pedagogik omillarni tasniflash, ularning tayyorgarlik jarayoniga daxldor bo‘lish mexanizmini izohlash va kursni tashkil etishda kuzatiladigan belgilarni taklif etishdir. Asosiy savol quyidagicha qo‘yildi: tashqi muhitdagi imkoniyat bo‘lajak pedagog uchun mazmunli o‘rganish tajribasiga aylanishi uchun qanday tashkiliy bog‘lanishlar kerak? Maqola talabaning individual kompetensiyalarini tasniflashdan ko‘ra, ularni mashq qilishga imkon beradigan hamkorlik va resurs sharoitlariga e‘tibor qaratadi.

ADABIYOTLAR SHARHI

OECDning “A Flying Start” hisobotida pedagog tayyorlash siyosat, tayyorlov muassasalari va maktablar ishtirok etadigan tizim sifatida ko‘rib chiqiladi [2]. Hisobotdagi boshlang‘ich tayyorgarlikdan kasbiy faoliyatga o‘tish haqidagi tahlil bir bosqichdagi o‘rganish

keyingi bosqichda davom etishi zarurligini ko‘rsatadi. Ushbu maqola uchun manbaning ahamiyati tayyorgarlikni bitta universitet kursining ichki masalasi bilan cheklamaslikdadir. Biroq xorijiy tizimlarda tasvirlangan amaliyotlar mahalliy sharoitdagi ta‘sirning tayyor isboti bo‘la olmaydi.

L. Darling-Hammond pedagog tayyorlash dasturidagi kurslar, maktabdagi amaliy ish va hamkorlikning o‘zaro izchilligini muhim deb hisoblaydi [3]. Ushbu qarash universitet–maktab aloqasida umumiy maqsad va baholash talablarini kelishish uchun nazariy tayanch beradi. Hamkorlikning institutsional misoli sifatida Erasmus+ Teacher Academies tashabbusi pedagog tayyorlash tashkilotlari, maktablar va boshqa ta‘lim ishtirokchilarini kurs va modullar yaratishda birlashtiradi [4]. Bu misol hamkorlikni tashkil etish shaklini ko‘rsatadi; mazkur maqolada uning samaradorligi bo‘yicha mustaqil baho berilmaydi.

UNESCOning o‘qituvchilar haqidagi global hisobotga doir rasmiy sharhida kasbiy hamkorlik, uzluksiz rivojlanish va pedagoglarning qaror qabul qilishdagi ishtiroki yoritilgan [5]. UNESCOning ijtimoiy-emotsional o‘rganish bo‘yicha qo‘llanmasi esa ta‘lim muhitidagi munosabatlarning tizimli ahamiyatini ta‘kidlaydi [6]. Ushbu ikki yo‘nalishdan kelib chiqadigan tahliliy savol — muassasa talabaning faol ishtiroki va tajribasini muhokama qilishi uchun qanday sharoit yaratishidir. Bunda tashqi yordamning mavjudligi bilan talabada natijaning shakllanganligini tenglashtirishdan saqlanish kerak.

Ko‘rib chiqilgan manbalar hamkorlik, amaliyot va qo‘llab-quvvatlashni bir-biriga bog‘laydi. Mazkur ishda shu bog‘lanishlar “Tarbiya fanini o‘qitish metodikasi”ning tashkiliy sharoitlariga tatbiqan umumlashtiriladi. Adabiyotlar tahlilidan olinadigan vazifa omillarning ro‘yxatini kengaytirish bilangina cheklanmaydi: har bir omil qanday amaliy imkoniyat yaratishi, kimning harakati orqali ishlashi va qaysi dalil bilan kuzatilishini ko‘rsatish talab etiladi. Oila–mahalla bilan ishlashga oid quyidagi takliflar esa shu mahalliy kontekst uchun muallif tomonidan ishlab chiqilgan metodik talqinlardir.

METODOLOGIYA

Maqola nazariy-tahliliy tadqiqot sifatida tayyorlandi. Materiallar maqsadli tanlov orqali shakllantirildi: bitta milliy normativ hujjat [1], OECD hisobotining tayyorgarlik va kasbiy faoliyatga o‘tish haqidagi bo‘limlari [2], ilmiy maqolaning ochiq annotatsiyasida berilgan asosiy tezis [3], Yevropa Komissiyasining hamkorlik dasturi tavsifi [4] va UNESCOning ikki rasmiy tahliliy materialiga doir ma‘lumotlar [5; 6]. Tanlash mezonlari pedagog tayyorlash muhiti, maktab bilan hamkorlik yoki kasbiy yordam masalalariga bevosita aloqadorlik hamda manbaning tekshiriladigan rasmiy manzili mavjudligi bo‘ldi. Manbalar to‘plami to‘liq tizimli sharh deb talqin qilinmaydi.

Tahlil birligi sifatida muhit omili, uning pedagogik jarayondagi ifodasi, mas‘ul ishtirokchi va kuzatiladigan dalil olindi. Avval manbalardagi hamkorlik va qo‘llab-quvvatlashga oid tezislar ajratildi. Keyin ularning umumiy va kontekstga bog‘liq jihatlari qiyoslandi. So‘ng “Tarbiya” metodikasi kursi uchun omilni aniq tashkiliy shartga aylantiruvchi vazifalar modellashtirildi. Milliy hujjat normativ kontekstni, xalqaro nashrlar qiyosiy asosni, yakuniy matritsa esa muallifning nazariy sintezini ifodalaydi.

Tadqiqotda yangi so‘rovnoma, kuzatuv yoki pedagogik tajriba o‘tkazilmadi. Omillar uchun ta‘sir koeffitsiyentlari va samaradorlik foizlari hisoblanmadi. Taklif qilingan vaziyatlar

shartli metodik misollardir. Shuning uchun natijalar bo‘limidagi “mexanizm” atamasi empirik aniqlangan sababiyatni emas, tashqi imkoniyat bilan talabani o‘rganish tajribasi o‘rtasidagi tekshirilishi mumkin bo‘lgan bog‘lanishni bildiradi.

NATIJALAR

Birinchi natija omil, pedagogik shart va natija tushunchalarini ajratishdan iborat. Omil — jarayonga daxldor umumiy muhit xususiyati; pedagogik shart — tashkilot yoki ishtirokchilar tomonidan yaratilgan aniq tartib; natija — talaba faoliyatida kuzatiladigan o‘zgarish. Masalan, maktab bilan hamkorlik omil bo‘lsa, talaba, mentor va universitet rahbari uchun kelishilgan uchrashuv jadvali shartdir. Talabani muammoli vaziyatga munosabatini dalil bilan qayta asoslay olishi esa ehtimoliy natijadir. Hamkorlik shartnomasi mavjudligi bu natija olinganini o‘z-o‘zidan tasdiqlamaydi.

Omillar uch tashqi darajada guruhlandi. Makro daraja ta’lim maqsadlari va normativ yo‘nalishni, institutsional daraja universitet dasturi, amaliyot hamkorligi va resurslar taqsimotini, bevosita muloqot darajasi esa mentor, talaba, o‘quvchi va oilalar orasidagi munosabatni qamrab oladi. Talabani avvalgi tajribasi va kasbiy motivi tashqi omillardan foydalanishga ta’sir qiluvchi shaxsiy resurs sifatida alohida ko‘riladi. Mazkur ajratish shaxsiy qiyinchilik deb ko‘ringan holatning tashkiliy manbasini ham tekshirish imkonini beradi.

1-jadval. Ijtimoiy-pedagogik omillarni tashkiliy shart va dalil bilan bog‘lash

Omil	Tashkiliy shart	Kuzatiladigan dalil
Dastur izchilligi	Kurs va amaliyot uchun umumiy vazifa belgilash	Maqsad, topshiriq va amaliyot vazifasi mosligi
Universitet–maktab hamkorligi	Tomonlar mas’uliyatini kelishish	Kelishilgan vazifaning bajarilishi va muhokamasi
Mentorlik	Kuzatuv va maslahatga vaqt ajratish	Aniq holatga tayangan qayta aloqa yozuvi
Oila–mahalla bilan aloqa	Maqsadli muloqot va rol chegaralarini belgilash	Hamkor fikri asosida qayta ko‘rilgan loyiha
Resurslardan foydalanish	Material va topshiriqqa teng kirish imkoniyati	Talabani vazifani bajarish uchun zarur vositaga ega bo‘lishi

Manba: muallifning nazariy umumlashtirishi. Jadval empirik ta’sir reytingi emas.

Ikkinchi natija hamkorlik sifatining jarayon belgilarini aniqlashtirishdir. Hamkor tashkilotlar soni yoki tuzilgan shartnomalar amaliy imkoniyat haqida boshlang‘ich ma’lumot beradi. Ammo o‘rganish tajribasini baholash uchun kamida uch savol zarur: talaba qanday vazifani bajardi, kimdan qanday qayta aloqa oldi va shu asosda nimani o‘zgartirdi? Shu savollar hamkorlikni faqat tashkiliy ro‘yxat sifatida qayd etishdan uning pedagogik mazmunini tahlil qilishga o‘tishga xizmat qiladi.

Mentorlik ushbu bog‘lanishning yaqin muloqotdagi ifodasi sifatida talqin qilindi. Mentorning vazifasi talaba o‘rniga tayyor qaror yozib berish bilan tugamasligi kerak. U vaziyatga oid savol qo‘yishi, kuzatilgan holatni talabani izohi bilan taqqoslashi va keyingi

harakatni aniqlashtirishga yordam berishi mumkin. Universitet rahbari esa bu muloqotni kursdagi nazariy maqsad bilan bog‘laydi. Bunday vazifalar taqsimoti bir xodimga barcha javobgarlikni yuklamasdan, talabani o‘rganish jarayonini davom ettirish imkonini yaratadi.

Uchinchi natija oila–mahalla bilan ishlashni talabaga mos o‘quv vazifasi sifatida aniqlashtirishdir. Masalan, “Mahallamizdagi hamkorlik madaniyati” mavzusidagi shartli loyiha uchun talaba oilalar yoki mahalla vakili bilan muhokama savollarini oldindan kelishishi mumkin. Vazifaning mahsuloti tadbir o‘tkazilganligi haqidagi hisobot bilangina cheklanmaydi: hamkorning fikri loyiha maqsadi yoki usulini qanday o‘zgartirgani ham izohlanadi. Bu taklif mahallani bir xil qarashga ega guruh sifatida ko‘rsatmaydi; turli oilalarning imkoniyatlari va fikrlari farqli bo‘lishini hisobga oladi.

Hamkorlikdagi shaxsiy ma’lumotlar pedagogik vazifa uchun zarur darajada ishlatilishi lozim. Talaba kurs hisobotida o‘quvchi yoki oilani tanib olish mumkin bo‘lgan ma’lumotni ochiqlash o‘rniga umumlashtirilgan tavsifdan foydalanishi mumkin. Oila bilan muloqotning maqsadi bolani baholash yoki oilaviy turmushni nazorat qilish emas, tarbiyaviy vazifani yaxshiroq tushunishdir. Shuning uchun o‘quv topshirig‘i ishtirokchilarning roli va muloqot chegaralarini oldindan ko‘rsatishi kerak.

Resurs omili asosan vositaning mavjudligi bilan undan foydalana olish o‘rtasidagi farqda namoyon bo‘ladi. Elektron platforma mavjud bo‘lsa ham, barcha talaba bir xil qurilma yoki internet imkoniyatiga ega bo‘lmasligi mumkin. Shu sababli yozma va raqamli topshiriqning mazmunan teng variantini berish, materiallarni oldindan yetkazish va amaliyot vaqtini kelishish taklif qilinadi. Bu choralar mazkur tadqiqotda sinovdan o‘tkazilmagan; ular imkoniyatdagi farqni talabani qobiliyati deb noto‘g‘ri talqin qilish ehtimolini kamaytirishga qaratilgan tashkiliy yechimlardir.

MUHOKAMA

Tahlilning asosiy talqini shuki, tashqi muhit omili ta’lim natijasiga to‘g‘ridan-to‘g‘ri teng emas. Uning pedagogik ahamiyati talaba uchun ochilgan amaliy imkoniyat, ushbu imkoniyatdan foydalanish va tajribani muhokama qilish orqali ko‘rilishi kerak. Bu yondashuv universitet dasturida “hamkorlik mavjud” degan umumiy xulosani aniqlashtiradi: aynan qaysi vazifa bo‘yicha, kimlar o‘rtasida va qanday javob harakati bilan hamkorlik qilinayotgani ko‘rsatiladi. Mazkur tahliliy aniqlik keyingi empirik tekshirish uchun ma’lumot yig‘ish birliklarini belgilaydi.

Taklif OECD hisobotidagi tayyorgarlik bosqichlarining uzviyligi [2] hamda Darling-Hammondning kurs va amaliyot uyg‘unligi haqidagi tezisi [3] bilan mazmunan mos keladi. Ushbu maqolada bu umumiy fikr “Tarbiya” metodikasiga oid kelishilgan vazifa va unga qayta aloqa berish tartibi sifatida talqin qilindi. Erasmus+ Teacher Academies misoli [4] hamkorlikning institutsional shakli bo‘lishi mumkinligini ko‘rsatadi, lekin uni mahalliy tayyorgarlik tizimiga aynan ko‘chirish uchun asos bermaydi. Moslashtirishda mahalliy amaliyot maktablarining vaqti, xodimlari va talaba soni e’tiborga olinishi kerak.

Amaliy jihatdan kurs boshida hamkorlikning kichik rejasi tuzilishi mumkin: bitta aniq tarbiyaviy vazifa, vazifani kuzatuvchi mentor, muhokama muddati va talaba qayta ishlab topshiradigan mahsulot belgilanadi. Masalan, talabalar guruhdagi kelishmovchilikni muhokama qilish bo‘yicha qisqa mashg‘ulot loyihalaydi; mentor yoshga moslik va savollarni

ko‘rib chiqadi; talaba amaliyotdan keyin qaysi tavsiya qanday ishlaganini tahlil qiladi. Bu ssenariy haqiqiy tajriba hisoboti emas, hamkorlik mexanizmini tushuntiruvchi metodik misoldir.

Hamkorlikni kuzatishda “rejalashtirilgan”, “bajarilgan” va “qayta ishlashda qo‘llangan” holatlarni ajratish taklif etiladi. Ular muvaffaqiyatning validatsiyalangan darajalari emas, jarayon qaydlari hisoblanadi. Masalan, mentor bilan uchrashuv o‘tkazilgani qayd qilinishi mumkin, lekin talaba maslahatdan foydalanmagan bo‘lsa, qayta ishlash dalili mavjud emas. Bunda xulosani talabaning shaxsiy nuqsoniga bog‘lashdan oldin maslahat tushunarli bo‘lganmi, vaqt yetganmi va vazifa o‘zgartirishga imkon berganmi, degan savollar tekshiriladi.

UNESCO materiallaridagi hamkorlik va qo‘llab-quvvatlovchi muhit yo‘nalishlari [5; 6] nuqtayi nazardan, talabaning xatosi haqida gapira olishi ham tashkiliy ahamiyatga ega. Agar har bir qiyinchilik faqat yakuniy bahoni pasaytiradigan hodisa sifatida qabul qilinsa, maslahat uchrashuvi o‘rganish vazifasini bajarmasligi mumkin. Shuning uchun rivojlantiruvchi suhbat bilan yakuniy baholash maqsadi talaba uchun tushunarli bo‘lishi kerak. Bu fikr pedagogik muhitni kuzatishda muloqot tartibini ham hisobga olishga undaydi.

Tadqiqotning cheklovi manbalar tanlovining maqsadli va cheklanganligi, barcha nashrlarning to‘liq matni qamrab olinmagani hamda takliflarning mahalliy empirik ma’lumotlar bilan tekshirilmaganidir. Omillarning qaysi biri kuchliroq ta’sir qilishi haqida xulosa chiqarilmadi. Keyingi bosqichda bir nechta amaliyot guruhida vazifa bajarilishi, mentor qayta aloqasi va talaba mahsuloti ketma-ket kuzatilishi mumkin. Talabalarning avvalgi tajribasi, amaliyot davomiyligi va mentor imkoniyatlari haqidagi ma’lumotlar hisobga olinmasa, kuzatilgan farqni faqat hamkorlik bilan izohlash asosli bo‘lmaydi.

XULOSA

Bo‘ljak pedagoglarni o‘quv-tarbiyaviy faoliyatga tayyorlashning ijtimoiy-pedagogik omillarini normativ, institutsional va bevosita muloqot darajalarida tahlil qilish taklif etildi. Omil, yaratilgan pedagogik shart va talaba natijasini farqlash tashkiliy imkoniyatni samaradorlik dalili sifatida noto‘g‘ri talqin qilishdan saqlaydi. Universitet–maktab hamkorligi, mentorlik, oila–mahalla bilan aloqa va resurslardan foydalanish imkoniyati tegishli vazifa hamda kuzatuv dalili orqali aniqlashtirildi.

“Tarbiya fanini o‘qitish metodikasi” kursida hamkorlikni maqsad, mas’ul ishtirokchi, muddat va qayta aloqa mahsuloti bilan rejalashtirish tavsiya etiladi. Maqolaning nazariy hissasi omillar ro‘yxatini ularning tashkiliy ifodasi va kuzatiladigan jarayon dalillari bilan bog‘lashdan iborat. Mazkur takliflarning amaliy natijadorligini aniqlash uchun alohida empirik tadqiqot zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. (2020). Umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida “Tarbiya” fanini bosqichma-bosqich amaliyotga joriy etish chora-tadbirlari to‘g‘risida. 6-iyul, 422-son qaror. <https://lex.uz/acts/4885018>

2. OECD. (2019). A Flying Start: Improving Initial Teacher Preparation Systems. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/cf74e549-en>
3. Darling-Hammond, L. (2006). Constructing 21st-century teacher education. *Journal of Teacher Education*, 57(3), 300–314.
<https://doi.org/10.1177/0022487105285962>
4. European Commission. (sana ko‘rsatilmagan). Erasmus+ Teacher Academies. European Education Area. <https://education.ec.europa.eu/education-levels/school-education/erasmus-teacher-academies> (murojaat sanasi: 26.09.2026).
5. UNESCO. (2024). Global report on teachers: What you need to know. <https://www.unesco.org/en/articles/global-report-teachers-what-you-need-know>
6. UNESCO. (2024). Mainstreaming social and emotional learning in education systems: Policy guide. <https://www.unesco.org/en/articles/mainstreaming-social-and-emotional-learning-education-systems-policy-guide>